

Phaedrus

Plato's beeld

***De geest , het intellect
moet twee paarden
sturen, één tam
en één wild, twee
delen van ons menszijn***

gedetermineerde.

Doelmatig sturen, de Phaedrus

Om de afstemming, het sturen van individu tegenover collectief gedrag te begrijpen, gebruik ik graag dat beeld van de oude Griek, ons temperament als twee paarden in een span die de geest van de mens moeten menen. Er is een tam, braaf paard en een wild, ongedurig paard, twee kanten van ons temperament of karakter. Het hele beeld laat zien dat onze geest als de berijder of menner kundig moet sturen om beide paarden gelijk te laten trekken en goed gebruik te maken van de twee componenten. Het is dus geen kwestie van een tegenstelling

Phaedrus

Luc Sala 2015

De tegenstelling tussen het brave en het stoute in ieder van ons, die we weer kunnen koppelen aan hoe we ons moeten gedragen, onze ethiek en in praktische zin onze moraal, is een oud probleem. We zien het al bij Plato, die in de “Phaedrus” dialoog de ziel beschrijft als een span gevleugelde paarden en een menner, die hen omhoog wil leiden naar het goede. Het ene paard is braaf en volgzzaam, het andere rebels en lastig. Het edelste gedeelte van de ziel (de menner) stuurt naar de eeuwige waarheden. Het middelste gedeelte (het ‘willige paard’) bestaat uit de ‘geestkracht’ en het laagste gedeelte van de ziel (het onwillige paard) zijn de ongeordende driften. De menner probeert met behulp van het willige paard het onwillige paard te sturen. Dat beeld in de Phaedrus is overigens heel nuttig en geeft inzicht in bijvoorbeeld de relatie tussen vrijheid en veiligheid, tussen onze neiging dingen te willen veranderen en berusting, meegaandheid. In extremo kun je ook de magische en mystieke levenshouding hierin herkennen of zelfs de vrije wil versus het

tussen de twee paarden, maar van samenwerken en sturen. Plato achtte wel het brave paard belangrijker dan het wilde, in de Republiek dialoog werkte hij dat een tikje fascistisch uit.

Ik gebruik die metafoor graag maar heb het wat uitgebreid door in de wagen achter de menner de stakeholders te plaatsen; die vertegenwoordigen de belangen waar het om draait. Dan is het beeld veel breder te gebruiken en ook toepasbaar op allerlei geschilpunten in de wereld. Daar spelen namelijk vaak dezelfde kwesties als in ons hoofd, we moeten keuzes maken en sturen.

De mens is zelfbewust en Plato

begreep dat daarbij het verstand een rol speelt, maar niet voorbij kan gaan aan de wilde en de tamme impulsen en behoeftes. Het wilde, creatieve, de lust en de behoefte aan spanning is er, maar ook de bereidheid zich te voegen en de behoefte aan structuur en regels. Het hele gamma aan menselijk impulsen en sociale acties ligt ergens tussen de twee uitersten of dat nu - in de visie van de socioloog Max Weber - om conformeren, samenwerken, ruilen of conflict gaat (en daar mis ik spelen in).

De mens kan niet echt kiezen tussen z'n impulsen en behoeftes en het braaf zijn. Het blijft schipperen en proberen de paarden in toom te houden. In de echte wereld speelt dat ook: we willen én vrijheid én geborgenheid. Dat geldt dus ook voor de manager, de rechter, de politicus en de wetgever, die de samenleving of een organisatie moet leiden en beslissingen moet nemen. Die moet ook afwegen en niet de fout maken het als een afruil te zien.

Dat is wat nu vaak gebeurt: we pakken wat vrijheid af om veiligheid te bieden. Dat werkt niet, want zowel veiligheid als vrijheid moeten er zijn. Ze moeten wel afgestemd zijn, maar niet uitgeruild en op één as gesteld. De paarden moeten zowel in de juiste richting als gezamenlijk trekken, het brave paard als voorbeeld voor het wilde paard.

Zelfbewustzijn, de geest die stuurt, komt met de opdracht om te weten wat je doet en wilt en dat goed te sturen; dat is geen makkelijke opgave. Adam en Eva kregen dat zelfbewustzijn mee toen ze het paradijs uit moesten - zo kun je de Bijbel ook interpreteren - en werden verantwoordelijk voor hun daden.

Het paardenspan uit de Phaedrus draait - als we het beeld uitbreiden naar de samenleving- ook om de vraag hoe we het collectieve en het individuele kunnen verenigen. Tussen die twee bestaat een spanningsveld: je kunt niet iedereen tevreden stellen, er zijn compromissen nodig en regels. Als we niks doen, ontstaat er een zogenaamd 'prisoners dilemma' (de keuze die twee gevangen hebben om allebei hun mond te houden of de ander te verraden). Het collectieve belang is allebei zwijgen, het individuele belang is dat men door de ander te beschuldigen beter

af is. Het resultaat is veelal dat beiden voor het eigenbelang kiezen en allebei verliezen. Collectief versus individu, sociaal versus liberaal, intuïtie versus rationele logica, links tegen rechts. We zijn getraind het als tegenstellingen te zien, maar het zijn de paarden van een tweespan, het doel telt en beide zijn nodig. De spanning tussen individu en gemeenschap, zelfexpressie en gemeenschapsdienst past dus goed in het tweespanbeeld van de Phaedrus en dat kun je ook begrippen als digitaal en analoog daarin passen, want cyberspace is eigenlijk heel sociaal (en digitaal), maar wordt mijns inziens te veel gezien en gebruikt voor individuele expressie, die vaak niets anders is dan oude wijn in nieuwe zakken.

Wel nieuwe keuzes

In de discussie over dit soort keuzes doet men het vaak voorkomen alsof het heel logisch is dat we wat uitruilen. Daarbij lijkt het bijna alsof we vergeten dat vooruitgang en technocratie relatief nieuwe ontwikkelingen zijn en in grote lijnen het gevolg van individuele ambities en eigenbelang.

De spanningsboog tussen collectief en individueel is misschien niet zo oud als we denken. Gezien de geringe vooruitgang bij de vroege mensachtigen, die niet veel verder kwamen dan wat potten en vuistbijlen maken in twee of drie miljoen jaar, zouden we kunnen aannemen dat vooruitgang en individualiteit met elkaar samenhangen. Geen individueel voordeel en vooral het groepsbelang dienen - en dat deden onze voorouders blijkbaar - betekent dat vernieuwing geen prioriteit heeft. Oudere beschavingen zoals de Aborigines of de Hottentotten veranderden eigenlijk nauwelijks en kenden meestal - afgezien van wat rituele taken - geen grote specialisatie en individuele erkenning voor 'technische' vernieuwingen. De vroege mensachtigen hadden waarschijnlijk wel een soort collectief bewustzijn, maar de individuele prestaties telden minder mee en het lijkt erop, dat zelfbewustzijn en vooruitgang elkaars partners zijn.

In de ontwikkeling van de mensheid speelde de ander en de noodzaak tot sociaal contact een doorslaggevende rol. Je zou kunnen zeggen dat miljoenen jaren pre- en vroegmenselijke ontwikkeling dus eerder een vorm van collectief bewustzijn (conscience collective) dan van individueel zelfbewustzijn laten zien. De drang om zich te manifesteren als persoon, kunstenaar of individu is relatief nieuw en komt neer op competitie met de ander. Natuurlijke hiërarchie in een groep zoals we dat ook bij dieren kennen, ligt op een ander niveau. Daar is ook nog het groepsbelang om te overleven en voort te planten met de sterkste genen.

Het is altijd de ander die ons bepaalt, individualiteit is het verschil met de ander en van jongs af aan het mechanisme waarmee we een identiteit opbouwen. Sociologen als Emmanuel Levinas, Pierre Bourdieu, Norbert Elias, Ryszard Kapuscinski of in ons land Joop Goudsblom en recent Christien Brinkgreve ("De ogen van de ander") zien die ander als de basis van ons (samen)zijn; wie kan alleen overleven? We moeten uitrijken, contact maken, dat kan met internet, maar fysiek contact biedt meer. In de stad van de toekomst, en dat gaat verder dan een 'smart city' is het faciliteren van alle vormen van contact, maar met name het fysieke, de kerntaak. Contact hangt weer samen verschillen, met diversiteit, en je kunt dus ook zeggen dat die kerntaak neerkomt op het managen van diversiteit.

Sociale cohesie, solidariteit, geen zaken waar Plato of Augustinus zich mee bezig hielden. Dat was geen vraag maar een gegeven in de oudheid. We moesten wachten op sociale denkers als Karl Marx, Max Weber en Emile Durkheim omdat pas na een paar eeuwen arbeidsdeling, taakdifferentiatie en technocratie duidelijk werd wat de gevolgen waren van industrialisatie, de trek naar de stad, en de noodzaak tot een nieuwe socialisatie zich aandiende. Met uiteindelijk de verzorgingsstaat die nu weer onhoudbaar blijkt omdat we niet echt willen delen.

Eusocial

De tegenstelling tussen het sociale en het individuele, tussen de groep en het eigenbelang zien we ook in de natuur. Een term die daarbij wel gebruikt wordt is 'Eusociality' of eusociaal, een term die in 1966 door Suzanne Batra gebruikt werd om bepaald dierlijk groepsgedrag te beschrijven. Edward O. Wilson (2012 *The Social Conquest of the Earth*) verbreedde het begrip, bracht insectengedrag van mieren, wespen er bij onder en keek ook naar het eusociale gedrag van de mensen. De mens heeft ook de eusociale kenmerken (werkspecialisatie, overlappende generaties, en zorg voor kinderen die niet van jezelf hoeven te zijn). Jezelf (of een stuk van jezelf, zoals sex) opofferen voor de groep (familie, kin) is iets wat we zien bij insecten, maar ook bij de mens. Een ander kenmerk van eusociale gemeenschappen, het differentiëren in deelgroepen (werkmieren, koningin) is iets wat we in de menselijke samenleving ook wel zien, mobiliteit tussen de kasten of standen is soms heel beperkt en uit zich op den duur ook in fysieke verschillen.

De les van Plato is duidelijk en toepasbaar op veel ethische kwesties. We hebben een tamme en wilde component en die staan niet tegenover elkaar, maar moeten beiden de kar trekken. Je moet ze dus ook beiden te eten geven, zorgen dat het structurele, tamme, organisatorische deel in orde is, maar ook ruimte voor het wilde laten. Kennis én durf, structuur en vrijheid, beide zijn nodig maar de vrijheid is bepalend. Zonder een goede structuur komt er chaos, met alleen structuur verzandt de zaak. Schudden aan de boom helpt, als de boom stevig is verankerd!

LS